

հեղինակը լաւ յորդորականով մը կը վեր-
ջացրնէ: Շաղկապներու, ձայնարկութիւննե-
րու, բայերու մասին ալ ամփոփ բացատրու-
թիւններ կան:

Երրորդ մասը՝ անգղիերէն խօսակցութեան
վարժութիւն ընելու համար է: Նախ կը սկսի՝
խօսակցութեան կերպին համար քանի մը
կանոններ տալ. վերջը՝ ողջունելու, օգի,
շուկայի, հացագործի, ճաշարանի վերաբե-
րեալ գործածական է այլ բառերը զրած է՝
հանգերձ իրենց վարժութիւններով: Պ. Թո-
րոսեան՝ կը վերջացրնէ իւր գիրքը, անկա-
նոն բայերու յաւելումով մը և ուսուցչի
25 գործադրելի խրատներով՝ որոնք ուղ-
ղուած են՝ ինքնին անգղիերէն լեզու սորվել
փափաքողաց: Ամբողջ գիրքը գրեթէ 360
էջերէ բաղկացած է. տպագրութիւնը մաքուր
է, թուովը ընտիր:

Հ. Տ.

5. Առ ձեռն Ամերիկեան թատրան Անգ-
լիերէնէ Հայերէն Պ. Ռ. Թորոսեան. Նիւ
Եորք. Էլիաս Խալաֆ և ընկ. 1889:

Սա 370 էջերէ բաղկացած է. Հեղի-
նակն կ'ըսէ իւր յառաջարանին մէջ թէ՝
« Բառերու ընտրութեանց մասին՝ պէտք եմ
յիշել որ, գուրա թողուած են. — Բացար-
ձակ և Թուական — Առականներն և ուրիշ այն
ամէն բառերն, որոնք արդէն « ինքնուրուշի
Անգլիերէն լեզու » ին մէջ զրուած են, և որ
ամեն Անգլիերէնէ Հայերէն բառարան գոր-
ծածելու կարողութիւն ունեցողէ մը կը սպա-
սուի որ անպայման կերպով արդէն գիտցած
ըլլայ »: Դուրս ձգուած են նաեւ իւր հասա-
րակ կենդանիներու և ըլլանքու խորթ կամ
ընծմ՝ աշխատաւոր առանձի մը անօգուտ բա-
ռերը. խաղերու, ըմպելիքներու անունները,
բայց անեցուցած է, նոր և գործածական
բառեր, և այլն:

Սոյն բառարանը իր բովանդակած բա-
ռերով՝ մինչեւ ցարկ երեւցած փոքրիկ բա-
ռարաններու մէջ, ընտրելազոյն է: Խնամ-
քով ամէն բառի շեշտերը և հայերէն գրերով
հնչումները դրած է ըստ կարելոյն, և անգ-
լիերէն բառերուն ճիշտ նշանակութիւնը կու
տայ և զանոնք լաւ կը բացատրէ:

Ի՞նչ ժամանակուան մէջ՝ առանց վարժա-

պետի Անգլիերէն սորվիլ փափաքողներուն
համար կարեւոր է թէ ինքնուրուշիք թէ և
այս բառարանը:

Հ. Տ.

ՀԱՆՈՒՅԵՍ ՀԱՆՈՒՅԵՍՅԵՍ

ԱՐՏԱՍԱՀԱՄԱՆԻ ԹԵՐԹԵՐ

ԲԱՆԱՍԻՐ. — Պ. Բաամաշեան իւր հնա-
խօսական և բանասիրական հանդիսի երրորդ
պրակը ի լոյս ընծայեց ճիշտ պարունակու-
թեամբ. այս անգամ ոչ վիճաբար այլ տպա-
գրեալ ինքնով՝ գիրքն ինքնով է և կոկիկ հա-
սոր մը: Բազմավեպի ընթերցողաց համառօտ
գաղափար մը կու տանք ասոր բովանդա-
կած ամենէն շահաւէտ և հետաքրքրական
յօդուածոց վրայ: Բանասիրի Պ. Խմբագիրը
սուղ էջերու մէջ ամփոփ իմաստներով կը
ցուցնէ, թէ Հայ պատմութեան համար բե-
ւեռագիտութիւնը որչափ կարեւոր է: Ըստ
իւր կրօնեաց, այլ եւս նոյն գիտութիւնը
առեղծուած մը էլ, այլ ստոյգ ուսում մը:
Հայ տառերու գիտէն շատ առաջ Հայաս-
տանի մէջ գործածուած է բեւեռագրութիւ-
նը, այդ անուրանալի ճշմարտութիւն մ'է
զոր կը հաստատեն նոյն իսկ ներկայիս գե-
րաւ հնախոյններուն Վասպուրականի մէջ
գտած բեւեռագիր արձանագրութիւններն:
Կը գրէ Պ. Բաամաշեան.

« ... Հին բուն Հայաստանի մէջ՝ զանազան
մեծ և փոքր աղգեր իրենց գոյութեան կոկիկ
կ'ընէին, և ի մասնաւորի Ասորեստանի հզօր
պետութեան ղեմ՝ մեծ պայքարներ կը մղէին
բոլոր մէկէն միացեալ, նշանակելով իրենց ա-
մէն մէկ արշաւանքն ու յաղթանակն՝ աղեկ
սեպ ապխտակներու պնակներու (tablette),
կամ՝ ընդհանրապէս՝ քնական փայտու և մա-
նուար կանգնած յիշատակարաններու վրայ »:

Պ. Բաամաշեան կրնար յիշել նաեւ, որ
իւր վերադարձները կը հաստատէ նոյն իսկ
մեր նախնի պատմութեան հայրը, այն էլ Նե-
րուէ մէջ, ուր Շամիրամայ Վանայ քարաբլրոց
վրայ կանգնած Հսկայ չէնգերու պատմու-
թիւնը կ'աւանդէ: Բանասիրի գիտութեան

1. Հմտ. Խորենացի էջ 86. « Իսկ զամենայն երեսս
քարէն իւր զբաւս զմեծ նարթեկ, բազում զքեր է

Համեմատ Հայաստանի մէջ գտնուած յիշեալ յիշատակարանները բնականաւոր տառերով գրուած են: Եւ թէ բնականագրութեանց մէջ յիշատակուած մի քանի անուններն ինչպէս Արածանիս է Արածանի գետն, Փուրատ—Ն. վրատ, Ուրարտի—Արարատ, Արմինա—Արմինիա, Տուչպ—Տոսպ, և այլն: Ասոնց նման դեռ ուրիշ սրինակներ ի մէջ բերելով, կ'եզրակացնեն թէ .

« ... Կրնանք բժշկել այսքանէն իսկ՝ թէ որքան մեծ է կարեւորութիւնը մեզ Հայոց համար բնականագրութեան ուսումն, իր ամէն հիւղերով ու տեսակներով »:

Երկրորդ յօդուածը որ կը կրէ « Բնականագիտ. արձանագրութիւնք և Հայք » վերնագիրը, իր ցուցնէ որ Հին ազգերէն ամենէն առաջ բնականագրութիւնը գործածողք՝ եղած են Շումերացիք, Աքքադացիք և Նիւմացիք, և թէ ասոնց տառերն ոչ թէ բուն բնականաւոր են, այլ պատկերազարդ, որոց նմանը ցարդ կը տեսնենք եգիպտացւոց մեհենական յիշատակարաններու վրայ: այդ գրերն վերջը սկսած են յղապարհելով ներկայացնել (hiératique — Հնագոյն) երբեմն անոնց բնութիւնը մը տալով. յետոյ,

« Հնագոյն դուրսէն յաւորեց վաղընթականք (archaïque), որ բուրբի բնութիւնն անտանալով՝ Բաբելոնի բնութիւնն և Ասորեստանցիներու գրութեանց հիմը կազմեց, առանց ասկայն փոխելու պատկերազարդ, Հնագոյն և վաղընթական տառերու ձեւած յղապարհելու ու նշանակելու... Գարով Տոսպական կամ Հայաստանեան կոչուած բնականագիտ. արձանագրութեանց, աւելի աստուերականներէն փոխ առնուած են քան թէ բաբելոնականներէն »:

Այս տողերէն վերջը Համառօտ կերպով կը յիշատակեն այն արձանագրութիւնները, որոնք Նախահայոց և Հայոց վրայ կը խօսին, և կը յիշեն նաեւ նոյն արձանագրութիւնները քանդակել տուող արքայից անունը և նմանապէս այդ ամէն արձանագրութեանց գտնուած տեղերն: Կը գրէ .

« Նախահայոց՝ ասորերէն լեզուաւ գրուածները կը պատկանին Սարգուր Ա-ի, և կը գրուուին ի վան »:

Պ. Բասմալեանի ըսածին նպատակաւոր է

Մեծարգոյ Ալիշան վարդապետի Հետեւեալ գրութիւնն թէ « Իսկ բնականաւորաց ընթերցանէքն՝ ի կիսոյ Թ դարու ցոյկերն Զին (Ն. Բ.), մի ըստ միովն թագաւորս Հայոց և պայագատս գտանեն՝ այսու կարգաւ Աւրամ (յամի 851). Սեղուր (նոյն է Պ. Բասմալեանի Սարգուր Աին Հետ) 1831), Լուդիպի¹ », և այլն: Խորենացւոյ և Յամշեանի գրքերէն կը պակսի Սեղուրի անուան յիշատակութիւնը:— Բանասիրի Պ. Թորգոսի կը ներկայ պրակին մէջ Հրատարակած է նաեւ Միսիթար Հերացւոյ և ասոր գործին վրայ Տաթ. Թորգոսեանի գաղ. ձևովն թարգմանութիւնը: Տաթ. Թորգոսեան գրուածութիւն է այսու, որ գեղեցիկ զարգաբարն ունեցած է առաջին անգամ Հայ բժշկութեան ուսումը ներկայացնելու Փարիզու անուան բժշկական կանաւին, և բաց աստի, յալուդեր է գնահատելի Հանդիսացնել Հերացւոյ գործը թէ կանաւին և թէ տեղացի մամլոյն: Պ. Թորգոսեան մեր Յարիւրաւոր բժիշկներու զասակարգին մէջ, միակն է որ պաշտօնի մատենագրութեան օճան կ'ըլլայ իւր ընտիր բժշկական կենսագրութիւններով. փափաքելի էր որ այս բանասէր տաղտուր ի մի ամփոփած լոյս ընծայեր այն շատ մը Հայ բժիշկներու կենսագրութիւնը, որոնք ցանուցիւր կը գտնուին լրագրաց կամ փոքրիկ տետրակներու մէջ, — Հետաքրքրական է Պ. Հ. Անանեանի « Հայկական ծածկախօսութիւններ » վերնագրով յօդուածն, ուր ծանօթ բանասէրը Հայաստանի նշանաւոր գաւառներու մէջ եղած Հայերէն ծածկախօսութեան օրէնքները կը նկարագրէ: Մեր երկրի ամէն կողմերն Հանրացած է ծածկախօսութիւնը և ընդհանրապէս գեղեցիկ այդ լեզուն շատ կը գործածէ: Կը գրէ Պ. Յօգուածագիրը.

« Բարձր ծածկախօսութիւնները՝ կը կազմուին մէկ կամ առ առաւելն երկու շաղաձայններու յաւելումով բառին բարձր (գրուած թէ չգրուած) ձայնաւորներուն վրայ: Բայց այս յաւելումը երկու եղանակ ունի առաւելական և նուազական »:

Պ. Անանեանի այս տուած լեզուաբանական ստամանք շատ պարզ է. առաւելական կը կոչէ ծածկախօսութեան այն եղանակը՝ երբ բաղաձայն տառը՝ բառի մը վանկերուն

նման դրեալ. որոյ հայեցումն միայն զամենայն ոք ի զարմանաւ անէ: Եւ ոչ միայն այս, այլ և ի բազում տեղիս յայտարարին Հայոց արեւմտ հաստատակ, նուրիս զբով յիշատակ ինչ հրահայեց գրել. և ի քաղում

տեղիս սահման նովին գրով հաստատելը »:

1. Հմմտ. Արաբատ քաղաքին Հայաստանեայց էջ 556:

ձայնաւորէն ետքը դրուի և նորէն նոյն ձայնաւորը կրկնուի: Իսկ նուագական՝ երբ ծածկախօսութիւն կազմող բաղաձայնը դրուի բառի մը ձայնաւոր տառերէն առաջ (նոյն տառն անձանցեալ բաղաձայնը ք և լով տառերը կ'առնու): զոր օրինակ ծածկախօսութեան տառը եթէ ըլլայ ժ, խօսակցութիւնը հետեւեալ կերպով կը կազմի.

Աւաւելական օրինակ. Ածաղէծէսըծը== Աղուէսը

Կուագական օրինակ. Լըծաւըծը տըծաւըծաւ== Էււը տարաւ:

Պ. Անառեան յիշած է ծածկախօսութեան շատ տեսակներ, որոնց գիտութիւնը հետաքրքրական է և ուսանելն դիւրին: Բանաստիճայ տերորդ պրակը յիշեալ յօդուածներէն զատ որ կարողնակէ նաեւ ուրիշ շահեկան յօդուածներ՝ որոնց ընթերցումը ազգային բանասիրաց համար հետաքրքրական և օգտակար է: Բանաստիճ. Պ. Խմբագիրը որ ազգային գիտական դասակարգին մէջ մեծ համբաւ ունի իւր բեւեռագիտութեան ուսումովը, ինչ որ գիտեցիք ներկայ Բանասերի մէջ քիչ էջեր կը նուիրէ բեւեռագիտութեան. և ընդհակառակն Պ. Խմբագիրը իւր այն մասնաճիւղը իւր թերթին մէջ որչափ որ ընդարձակօրէն ուսումնասիրէ, հայ գրականութեան խաւը մասերուն վրայ նոր լոյս մը պիտի ձառագայթէ և Բանասերը աւելի եւս գնահատելի պիտի հանդիսանայ:

Անտարակոյտ Պ. Խմբագիրը ըմբռնած է բեւեռագիտութեան կարեւորութիւնը և զայն ընդարձակօրէն պիտի ուսումնասիրէ իւր թերթին մէջ, եթէ նոյն լեզուի տառերն ու նշանքն, ու դիւրին պիտի ըլլայ այս պակասին լրացումը, եթէ դեռ աւելի ուսումնասիրութեանը ու մեկենասներ ունենայ, և որ և ինչ աշակցութիւն չպակաս այդպիսի անխնայ գրական մշակին: Ազրեցիներն ենք լրագիրները վասն զի անոնք են ազգին ժողովրդական դասակարգին կրթարանները. բայց անոնց հետ տարեցընելուն ենք նաեւ բանասիրական թերթերը, որոնք ազգային պատմութեան ու գիտութեան կեանք ու լոյս կու տան:

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ. — Փարիզու հայ համալսարանականներէն Պ. Պաղտատարեան և Պ. Շաւարշ երկու ամիս առաջ Հրատարակեցին կանխապէս աւետեալ Համալսարան ամսաթերթը: Անշաղա քննադատութիւնը կը ստիպէ զմեզ խոստովանելու որ այդ երկու ուսումնասիր պարունակը ամաթերթը ձուլուած չէ այն ծրագրին վրայ, որ ամիսներ առաջ Հրատարակուեցաւ գրեթէ ամէն հայ թերթերու մէջ: Այս ծրագիրը շատ գնա-

հատելի ուղղութիւն մը կը ցուցնէր ունեւնալ Հրատարակութիւնը Համալսարանը, որուն ներկայ պրակը ներհանկ կը ցուցնէ: Բայց այսու չնչե ուղիք նեմեցընել այս առաջին պրակին մէջ թովանդակուած մի քանի ընտիր յօդուածներուն ալ արժէքը: Մենք չաճեկան կը գտնենք Մ. Պաղտատարեանի «Գիտութեան և գիշտ» վերնագիր յօդուածը, ուրուն ընթերցումը օգտակար է ժողովրդական և դպրոցական դասակարգին: Պ. Յօղտագիրը պարզ ոճով կը քացատրէ օրհասական դարուս մէջ գտնուած նշանաւոր ու գործնական գիտելիք: Պ. Շաւարշ իրեն ընդիւրիտօքական ոճով՝ համառօտ էջերուն մէջ կը յայտնէ մամլոյ պատշտը, օգուտն ու վնասը և վերջապէս անոր սանձարձակ իշխանութիւնը չէզոքացնելու միջոցը: Այս երկու յօդուածներուն հետ, օգտակար կը գտնենք Մոգ-Պետի գրիչու արուեստին վրայ դասաւանդական յօդուածը: Թերթիս մէջ ձուլ են յօդուածներուն տեսակները: Փափաքելի էր որ Պ. Խմբագիրները ինչպէս որ խոստացած էին, Հրատարակէին Համալսարաններու կամ ուսումնական կանաւներու մէջ հմուտ անձանց գիտական ձառախօսութիւններու թարգմանութիւնները. որով թերթը թէ ժողովրդական և թէ ուսումնական դասակարգին մատչելի ըլլայ: — Մեր կարծեաց համեմատ, ազգային միջակ ու բարձրագոյն վարժարաններու համար օգտակար կը գտնենք Պ. Համալսարանականներու ամսաթերթը, աշակերտները անոր մէջ պիտի գտնեն գիտութեան, լեզուի և քաղաքակրթութեան պաշար. միայն թէ Համալսարանի խմբագրութիւնը հաւատարմ մնայ իւր թերթի ծրագրին կատարման: Պ. Պաղտատարեան և Պ. Շաւարշ գրուածելի են այսու, որ առանց Նուպարեան կամ ուրիշ բարերարի մը նիւթական ձեռնտուութիւնը ունենալու, իրենք իրենց տննական աղքատ գրպանէն կը ճարեն Համալսարանի ամսեկն կարեւոր սնունդը. և իրրեւ Համալսարանի աշակերտ, բարձր ուսմանց հետեւելով հանդերձ, ժամանակ կը ճարեն նաեւ այդ թերթով Արուպայի գիտութիւնը և քաղաքակրթական յառաջադիմութիւնը հասցնելու ու տարածելու Հայտուն ամէն դասակարգին: Աստիք նոր սերունդի գոնեւ տիպարներն են. ու արժանի ո՛ր և է աշակցութեան:

ԹՐԳԱՀԱՅ ԹԵՐԹԻՐ

ԲԻԻԶԱՆԴԻՈՆ. — Թրգաւայ թերթերու մէջ, ներկայիս մեծ խնդրոյ նիւթ եղած է և

կեղեցական երաժշտութիւնը, անոնց մէջ կը գրեն կը ճառեն ազգային եկեղեցիներու մէջ գործիքաւոր երաժշտութիւնը մտցնելու միջոցին վրայ: Վերջերս Պ. Բիւզանդ Բէշեանի թերթը, այս խնդրոյ մասին չարք մը ընտիր յօդուածներ հրատարակեց. իւր վերջին յօդուածին մէջ (թիւ 972) կը կարդանք.

« Եւ կ'գտնուին զեռ այնպիսիներ որք անվայել համարին Հին Աւետիկ սրբազան նուագներէն մէկ մասին, ծնծղային, բոժածաւոր քըշքին, բուռվաւորն և զանգակին հետ միացած տեսնել դաշնակին և ջութակին գործածութիւնն եկեղեցւոյ մէջ, փոխանակ որնդի, տաւղի և թմբակ: Դաշնակը խմբերդի և ջութակը մաներդի առեն կ'ընան գործածուիլ այլովք հանդերձ, ըստ պարագային: ուղիորդ է ըսել թէ Հիւսնալի նորութիւն մը պիտի ըլլայ այսօր որով միայն կարելի պիտի ըլլայ ժողովուրդը խուսաւորած հաւաքուած տեսնել եկեղեցիներուն մէջ »:

Պովելի և ողջամիտ կը գտնենք յօդուածադրի այդ զաղափարները: Երեւոյ, քոչոց և զանգակիդ՝ հնուց ի վեր մեր ազգային եկեղեցիներու մէջ գործածուած են և տակաւին շատ տեղ կը շարունակուի անոնց գործածութիւնը՝ թէ ժամերգութեան և թէ Ս. Պատարագի որոշեալ ժամերուն: Երբ ժողովութեան ուսումը դարուս յառաջդիտութեան պահանջմամբ, այժմ մեծ կատարելութեան դիմելով, Հին Հայութեան ներկայ տիրուող սէր ու փափաք կը ցուցնէ այն Հին գործիքները նորերով (երգիւն, ջութակ) փոխանակելու, ու անոնցմով փառաբանելու այն Եզովան, որ Հեթանոսական դարուն մէջ ամենէն կրօնական ազգը թմբկով և տաղով հոգերգած է:

ԱՐԵՒ. ՄԱՄՈՒՆ. — Կարեւոր խնդիր մ'ալ թրջահայ լրագրութեան համար լուրը նկատողութեան առնուած է. շատ անգամ խօսուած է « Հանգստեան քոչակ »-ի մասին ու ներկայիս նոյն խնդիրն է նաեւ գոր Հայ լրագրական մարմինը կ'ուզէ հաստատել. այսինքն այն թիւերին ուսուցիչները, որոնք շատ տարիներէ ի վեր Հայ մանկտուր միաբեր կը կրթեն, և արժանաւոր պաշտօն մը վարած են, ու ծերութեամբ կամ դիպուածական են և իցէ պաճաճառով մը կը ստիպուին հեռանալ՝ նոյն պաշտօնէն: և անկարող կ'ըլլան իրենց օրապահիկ ապրուստը ճարելու՝ այդպիսի ազգին օգտակար անդամները, ժողովուրդը կամ անոր ժողովական մարմինը, այս կամ այն միջոցով Հանգանակութիւն մ'ընելով, անոնց թոշակ մը հաստատէ, գոնէ օրապահիկ Հացը ճարէ: Թէ ինչպէս կարելի է այս մարդասիրական գործը

հաստատել. Զմիւռնիոյ կիսամեակայ թերթը, հետագայ միջոցները ցոյց կու տայ:

« ա) Թաղական արդք վրայ այնպիսի առ հարկեր, յանուն ուսուցչութեան, բարիքի փոքր նպատակ մը: ք) Ազգ. Պատարագարանի միջոցաւ կատարուած նուիրատութեանց այնպիսի առ հարկեր փոքր նպատակ մը: գ) Ազգ. Կեդր. վարչութեան գիտութեամբ տնօրինելի կողմներէ հարկերին խիստ փոքրիկ մաս մը: զ) Բարեհալէր ու բարեպաշտ անձերու կողմէ յատկապէս օժանդակութեան արկղին պատահապէս տրուելիք հաւանական նուէրները »:

Երեք առաջին միջոցներն լաւ են բայց շորորդն ըստ տեղական լրագրոց, Պոլսոյ ժողովրդեան Համար աւելորդ է առաջարկելն. նա այժմ ո՛ր է բարեարարական գործի մը մասնակցելու յօժարութիւն չի ցուցնել. այն ժողովուրդը որ երբեմն կրթական և դրական գործին մեծ մեկնանսներ ծնած է, այժմ բոլորովին անհետացած են այն դէմքերը. իւր շրջակայ գեղովներն և գաւառացի ազգայինները թէ Պարսիզակէն, թէ Զմիւռնիայէն և թէ Պոնտոսէն բարեարարական գործը նուիրական Համարած են և պէտք եղած ժամանակ, Համեստ լուծայ մը կը նուիրեն հաւաքական զանձանակին, իսկ մայրաքաղաքացին, լրագրիներով կարօտեալ Հայուն Համար սիրտ ու գոյրգոյրանք միայն ունենալ կը ցուցնէ, բայց բնաւ բաց ձեռք մը:

ԲԻՒՐԱԿԻ. — Թերթի մը դադարումն, զրական գործին հարուած մ'է, մոռնաւորքէն թէ այդ թերթը նուիրուած ըլլայ խաւարի մէջ կորսուած գիտութիւնը ու պատմութիւնը լուսաւորելու, ինչպէս որ է Ս. Վաթեանի թերթը: — Բաւական ժամանակ զարդեցաւ այդ թերթը. չի շտապեցինք գովելու դադարման այդ տխուր լուրը, գիտնալով որ Բիւրանի խմբագիրը ամէն ջանքով պիտի յաղոյ փերականգնացնելու իւր թերթը. ու արդ ուրախ ենք իւր յաղողելուն: Ստացած ենք 50-51-52 (էջ 787-834) թերթերը որոնց մէջ ճօխ բովանդակութեամբ գտնուած ազգագրական և բանասիրական հետաքրքրաշարժ յօդուածոց մասին մանրամասն տեղեկութիւն կը ներկայացնենք յաղորդ Բաղմալիկով, քանի որ ներկայ թերթս ստիպուած ենք շուտով մամուլ յանձնելու:

ԻՌԻՍՈՒՆԱԹ ԹԵՐԹԵՐ

ՄՇԱԿ. — Ազգիկ ամէն դասակարգին մէջ ամենէն շատ մուսը գտած ուսանալայ

լրագիրս՝ «Բերեցողի փաստեր» ը վերնա-
գրով՝ երկու քանասիրական յօդուածներ
հրատարակած է (N. 221 և 232), որով Պ.
Կ. Լալայեանցի վեցամսեայ թերթին նիւ-
թական վիճակին վրայ խօսելէն յետոյ, դար-
ձեալ կը խորագրանէ ազգային այն մեծ գրա-
մատէր անձերն, որոնք հրատարակչական գոր-
ծին նիւթապէս ալակցելու համար՝ ցաւալի
է լսելն չափազանց անտարբեր են: Կը գրէ
Մշակ:

«Աղագրական Հանդէսը, որքան դժուար է
100 քաժանորդից աւելի չունի (100 քաժա-
նորդ ?) ... Հրատարակելը խոտառանաւմ է,
որ ինքը տարին 1000 բուրլի պարտէր տակ է
ընկնում, որպէս զի կարողանայ հայ ազգա-
գրութեան նիւթը կորստից ազատել և ներ-
կայացնել իւրաքանչիւր հայաբնակ գաւառի
պատմութիւնը, տեղագրութիւնը, արժութե-
թիւնները, նիւս ու կոյր ... Ընտանիքով ծան-
րաբեռնված մի հայ աւագնացի տարին 1000
բուրլի պարտք է վերցնում իր վրայ իր սիրած
և մեր գրականութեան համար անհրաժեշտ
գործը առաջ տանելու համար»:

Ինչ տխուր լուրեր են որ լրագրութիւնը
հրապարակ կը նետէ. Մշակի վերոյիշեալ ի-
րադէպը բաւական է ամփոփ գաղափար մը
տալու ուսանալայոց ընթերցանութեան մա-
սին: Ուսանալայ միջոցնէն աւելի Հասարա-
կութեան մէջ, ուրեմն չափաւ 100 անգամ
կը գտնուի որ Հետաքրքրուի անք հայրենի
անձանոթ պատմութեան, սիրէ տեղեկանայ
և ուսումնասիրել իւր նուիրական օրօրանին
սովորոյթները, շէնքերը, հնութիւնները, բնիկ
լեզուն, երգերն ու աւանդութիւնները, ար-
հեստն ու ճարտարագործ ձիրքն: Ինչու այս-
քան ցուրտ վերաբերուի մեր երկրի պատ-
մութեան և նկարագրութեան հետ. ինչու
անոր լուսաւորութեան անձնանուէր գործիչ-
ները փոխանակ վարձատրելու, թողունք որ
պարտքերու տակ ընկնին: Մշակ տեսնելով
որ Հայութեան մէջ կը մարի ընթերցասի-
րութեան հուրը, կը ստիպուի գրելու:

«... Հայը իր պատմութեան սկզբից և
բնական է եկել իբրեւ անհատական ձիրքերով
օժտված, բայց համայնական, ընդհանուր ցե-
ղական զգացմունքներէց միանգամայն զուրկ
մարդ»:

Անտարակոյս Մշակ այս տողերը գրելով,
իրեն նպատակն չէ խոցել ու վիրաւորել
հայութեան փափակ պատկեր, այլ մի քիչ
ցնցել զանի ու սթափեցնել խորունկ քու-
նէն: Մշակի կարծեօք հայ Ժողովրդական
դասակարգը անկարող է ազգագրական հան-
դէս մը պահպանել, այլ պէտք է հարիւրեակ

տարիներ առաջ գոյութիւն ունեցող զրաւէր
ու կրթասեր հարուստ շրջեր, ինչպէս Սա-
մուէլ Մուրատ և Տիգրանէ և ասոնց նման
մեկնեաւորներ, Բայց Ռճ ցտեղներ անցեալ տա-
րիներէս Վաղարշապէս մէջ:

ՆՈՐ-ՂԱՐ. — Ս. Եղիշար Նոր-գարի
(թիւ 224) մէջ Հետաքրքրական նամակ մը
հրատարակած է, որով տեղեկութիւն կու
տայ Արթուր Լայսթի այն յօդուածին վրայ,
որ կը խօսի Հայոց գրականութեան մասին:
Յիշենք յօդուածին մի քանի մասերն, որոնք
ամենէն աւելի ուշագրաւ են: Կը գրէ.

«Հայկական թերթերը լուսութեամբ անցան
Գեթթէի յորելեանը (մենդեան 1300 մեականը),
միայն Մոսթրա պապարից Գեթթէի ծառասուր
բժ. Լեւոն Տիգրանեանի Թարգմանութեամբ...
Գեթթէի գործերէց Հայերը շատ քիչ Թարգմա-
նութիւններ ունին»:

Որչափ որ Պ. Արթուր կ'ըսէ թէ այդ գե-
ման հանճարին յորելեանը հայ թերթերը
լուսութեամբ անցան, բայց իւր ըսածին հա-
մաժուր չենք: Իր յիշած Մոսթրի Ծառասուր
Թարգմանութենէն գտաւ, հայ թերթերու մէջ
յորելեանի հանդիսաւոր ժամանակին Կեթ-
թէի մասին գրեթէ աւելցարակ ամէն հայ
լրագիրը յօդուածներ գետեղեցին: և հայ
գրագիրաց համար դեռ նոյն հանդէսը կը
շարունակուի. նոյն իսկ վերջերս արտա-
սահմանի հայ ամսաթերթի մը մէջ, Արամ
Ջարըզ երիտասարդ հայ բանաստեղծն մի
գեղեցիկ յօդուած հրատարակեց: — Պարով
միւս խօսքին թէ Հայերը Կեթթէի գործերէն
շատ քիչ Թարգմանութիւն ունին, այդ ի-
րաւացի է: Աւելցարակութեան մէջ այն
տաղանդաւոր գրչին գործերուն աղքատու-
թիւնը, վերագրելու ենք մեր վարձարանե-
րու մէջ գերմաներենի ուսուցման պակասու-
թեանը, Գառնեանք Պ. Արթուրի միւս տա-
ղերուն:

«Հայկական գրականութիւնը վերջին առա-
նամակի ընթացքում առաջագիմութիւն է ա-
րել, և այդ ցոյց է տալիս հայ թերթերի ա-
նուամբ: Բացի Բագմակիւից և Հանդէս Ամա-
րեայից, որոնք զիլաւորապէս նուիրուած են
Հայաստանի պատմութեան, գրականութեան և
ազգագրութեան բուն ակադեմիական մտքով,
գոյութիւն ունին ուրիշ կէտ դիւմին թերթեր,
որոնք ժամանակի ռզուն են Համապատասխա-
նում և զիլաւորապէս ներկայ ժամանակին
ծառայում: Վասն և Հայկական թերթեր, որոնք
միայն մի մասնաբաժանութեան, մի ճիւղի են
նուիրուած, այսպէս օրինակի համար, Պլուի
Բիշարակի թերթը բացառապէս Հայկական ազ-
գագրութեան է նուիրուած»:

Աշխատիք ուրեմն. Եւրոպան սկսած է

ճանչալ հայ լրագրութեան յառաջագիւմութիւնը. և փափաքել էր որ իրական ըլլար այդ յառաջագիւմութիւնը, որ միայն թերթերու բողոքանալով չապացուցուիր, այլ անոնց բովանդակած ընտիր յօդուածներովն: Եթէ հայ հրապարակագրութիւնը բարդատեք հիին հետ, կը ցաւինք ըսելու որ մեր Հաստ քննութեամբ միայն լեզուի մաքրութեան առաւելութիւն մը պիտի գտնենք և ուրիշ ոչ ինչ: Անք հանրագիտութեան չենք ձգտած, այլ միշտ հին ուղղութեան մը հետեւած ենք. եթէ օրագրութեան լիւրքը քննենք, պիտի տեսնենք միօրինակ ուղղութիւն մը՝ գրեթէ ամէն լրագրաց մէջ: Ամենէն հետաքրքրական կարծուած նսլթն ազգային բրոնիկն է, այսինքն պատրիարքարանի և իւր թեմերու օրագրութիւնը. հայաբնակ գաւառներու վրայ յօդուածներ և նամակներ կը հրատարակուին առանց ընթերցողին հետաքրքրութիւնը շարժելու: Արեւելքի մէջ, թէեւ ոչ ստեպ, բայց երբեմն կ'երեւին առաջնորդական յօդուածներ, որ խիստ կարեւոր են ժեր ազգին համար. Մաղիկ լայն ծրագրով մը սկսաւ լոյս տեսնել, իսկ ներկայիս կ'ընտրէ քաղաքական լրոց ըլլանակին մէջ ամփոփուիլ: Բիշգաւերիոն և Մշակ չեղինակութիւն ունին, վասն զի գրական ապարեղին մէջ մշակուած չեղինակներ են անոնց գործիչները: Կը լսենք որ Պոլսոյ մէջ Լոյս, Մասիս, Հանրագիտակ' այդ հին անուններու ներքեւ՝ նոր ուղղութեամբ մասնագետ թերթեր լոյս կը տեսնեն, բայց ատոնց մասին ոչինչ չենք կրնաք խօսիլ, քանի որ զանոնք չենք տեսած: Մասնագիտութիւնը մեր մէջ միշտ մանուկ մնաց, վասն զի ժողովուրդը մասնագետ թերթերը չկրցաւ ապրեցընել. ու այդ թերթերն այ մեզ կարեւոր են, ատոնք մեր լնացեալ գրականութիւնը պիտի յուզեն ու պիտի կենդանացնեն:

Հ. Ս. ՆՐԵՄ.

ՍԱԳՆԻՍԱԿԱՆ ԲՈՒՆ

HYPNOTISME

(Հար. տիւս էջ 565, 1899)

Ի

ՅԱՅՏՆԻ Է ԹԷ առ այժմ քարոյական տեսակետով չեմ հարցընե՝ թէ արեօք Մագնիսական ճնոյ գործադրութիւնն կամ գործածութիւնն օրինաւոր է և կամ թնյ տունալ: Վասն զի այդ ծանր խնդրոյ լուծումն պիտի տրուի մատենիս վերջին մասին մէջ: Ուրեմն պարզապէս կը խնդրուի հոս՝ թէ արեօք արոշեստական կոչուած ճունք յառաջ բերելու համար՝ ցարդ մեր նշանակած միջոցներն ազդու են և զօրաւորը՝ զանոնք որ և է գործադրողին համար:

Եթէ ՚ր և է մարդ, գէթ միաձեռանի, կրնայ հրացանի հարուած մը աբձակել, ծնծղայ զարնել, լուսոյ ճառագայթը կամ ելեկտրական հոսանքը ուղղել երկմակայի մը վրայ, փայլուն տոտրկայ մը օզոյ մէջ բռնել, արտուտից հայելին գարձընել, իրաւամբ կրնանք հաստատել՝ թէ որ և է մարդ կարող է չափով մը մագնիսութեամբ ճնացընել: Չափով ճի կ'ըսենք. վասն զի եթէ մագնիսացուցիչ մը վերոյիշեալ միջոցներուն սոսկ մեքենական ազդեցութեան միայն կապուելով՝ չուզենայ այս ազդեցութիւնը զօրացընել թելադրութեամբ, թուի թէ շատ ոակաւ մարդիկ պիտի կարենայ ճնացընել: Որովհետեւ թելադրութիւնն, թէպէտ և մագնիսական ճնոյ միակ ազդակն չհամարուի, այսու հանդերձ ամենամեծ կարեւորութիւն ունի, և ամէն ոք կ'ընդունի՝ որ առանց այդ թելադրութեան՝ միւս որ և է միջոցներն յոյժ սահմանափակ զօրութիւն ունին: Էյ ճար.

ԲԱՆԱՍԵՐ. — ԵՒՆԱՄԱՅ ԵՍՈՒՄԻՐԱՆ. կամ Ռազէս:

Գիմն է 20 ֆր. — Հասցէ՝ M. BASMAJIAN. (112. B-d. Rochechouart)

PARIS

ՍՈՒՐՃ. — Կը խօսի ազգագրական, հումարսական, քաղաքական, գրախօսական միջոց վրայ: Խմբագիր Անտոյիք Մրտախանեանց: — Գիմն է տարեկան 30 ֆր.:

Հասցէ TIFLIS, Rédaction de la revue MURTH.